

IMAGINEA ROMÂNILOR ÎN SECOLUL AL XIX- LEA DIN PERSPECTIVA CĂLĂTORILOR BRITANICI

Lector drd. Oprea Carolina
Universitatea Hyperion

Abstract:

This paper is meant to bring to the fore a profile of 19th century Romania and its people through the documents left by British travelers. Regardless of their education and social status, they had a rich experience of voyages throughout Europe and beyond it, which gave them the opportunity to make accurate commentaries on the regions, customs and people of Romania.

Their written recordings, providing us with beautiful and sometimes surprising, real-to-life depictions of our country, are valuable sociological and ethnological documents.

Among the stereotypes used to describe our people and country, five seem to appear with a certain frequency: 1. the country being a shield for the West; 2. peasants having a rich spiritual life, being intelligent, peaceful and family-oriented; 3. a refined intellectual elite; 4. people's ability to progress through its own political knowledge; 5. Romanian culture, being compatible with major European cultures.

Keywords: 19th c Romania, cultural identity, British travelers, stereotypes.

De ce călătoreau oamenii în secolul al XIX-lea? Atunci când nu era vorba de negoț, afaceri și treburi politice, ce resort lăuntric îi împingea să se urce în trăsură și să plece în necunoscut, spre țări unde nici pericolele care îi

amenințau nu le erau bine cunoscute? Instabilitatea și schimbarea, surpriza și necunoscutul, aventura și lecțiile ei stau la baza unei întregi morale a secolului al XIX-lea ce încerca să construiască o filosofie a vieții bazată pe experiență și cunoaștere.

„Ca și scrierile cronicarilor, fulgurantele impresii ale călătorilor – cu atât mai mult atunci când ele aparțin unor martori obiectivi, direcți ai evenimentelor – au valoarea unor veritabile „documente” de epocă ce cuprind prețioase instantanee privind viața socială, politică, administrativă, aspectul orașelor și al curților domnești, precum și știri despre obiceiuri și tradiții” (Iorga, 1981: p.7).

Iubitori de aventură și dornici de cunoaștere prin experiență proprie, acești călători, dintre care foarte mulți cu ranguri nobiliare, au acceptat bucuroși să fie zgâlțâiți de căruțe, să doarmă prin hanuri proaste (atunci când n-au dormit direct sub cerul liber), să sufere de frig, de arșiță, de foame, de sete, de oboseală numai pentru bucuria călătoriei, care se transforma dintr-o aventură într-o lecție de viață. Și cum ar fi putut să suporte rigorile drumului dacă n-ar fi renunțat mai întâi la prejudecăți? La întoarcere, se simțeau mai bogați, mai liberi, șocându-i pe cei din jur cu noile lor haine, obiceiuri sau idei; aceștia erau extra-vaganții, adică „cei care vin de departe” cum îi numea La Bruyère. Este adevărat că aceste descoperiri și „limpeziri”, au stârnit la sfârșitul secolului al XIX-lea îndoiala și sentimentul relativității, rezultate din confruntarea propriilor concepții despre lume și viață cu cele ale altor popoare.

În acest context, Țările Române aveau să-i uluiască neconținut pe călători prin multiplele și surprinzătoarele fațete ale imaginii lor identitare. Mult timp, ele i-au încântat și fascinat pe drumetii care le străbăteau păstrând atitudinea unui spectator. Puțini sunt cei care vin cu ideea de a disprețui cu superioritate realitățile românești. Chiar dacă unii călători se arată nemulțumiți de aspectul satelor, de starea drumurilor, de unele gesturi criticabile (cum ar fi dese divorțuri în familiile marilor boieri făcute în scopul încheierii altor căsătorii „mai rentabile”), ei nu arată dispreț față de popor. Dimpotrivă, toți călătorii străini, chiar și cei mai critici, își exprimă entuziasmul în fața calităților native ale țaranului român (frumusețe și robustețe fizică, integritate morală, curaj, cinste, devotament, sensibilitate, curaj).

Toți cei care au locuit aici un timp sau au trecut doar prin teritoriile românești vorbesc despre ospitalitatea deosebită a locuitorilor, fie că e vorba de țărani simpli, de ciobani în munți, de călugări în mănăstiri, de persoane de vază din diferite orașe și chiar de oficialități. Vocația ospitalității devine una dintre trăsăturile caracteristice poporului român. După motivele celebre

în literatura universală (înțeleptul egiptean, filozoful chinez, arabul învățat, persanul curios și batjocoritor, neamțul milităros), scriitorii secolului al XIX-lea impun, prin lucrările lor, motivul „românului primitiv, prietenos și generos” (v. Vărzaru, 1984: pp.5-30).

Totdată, ei conturează și o altă mare temă literară: a omului din popor cinstit și curajos, reflex al unei teme mai vechi în literatura universală, cea a „bunului sălbatic”, adică a omului nealterat sufletește, de origine rousseauistă; de aici se va naște și interesul pentru creația populară. Așa se explică interesul pentru cântecele, doinele, strigăturile populare, notate de călători cu multă grijă și reproduse adesea în original, atunci când nu au putut fi traduse.

Semnificativă este și atitudinea călătorilor străini în timpul războiului din 1877. Articolele și comentariile redactate de reporterii de front ai ziarelor străine, martori oculari ai evenimentelor, capătă valoarea unor adevărate documente istorice, ele confirmând faptele consemnate de istorie, și completându-le cu detalii inedite și semnificative. Totodată, este de subliniat și modul diferențiat în care sunt dezbătute problemele românilor în paginile presei străine, reflectând astfel interesele opuse ale unor cercuri politice cu privire la conflictul scurt din Balcani din 1877-1878.

După Războiul de Independență, ne vor vizita mai ales intelectuali: scriitori, ziariști, artiști lirici, actori, pictori, sculptori, profesori universitari, care predau diferite discipline la București și Iași; ei vor da o coloratură pronunțată culturală observațiilor lor de călătorie. Este cazul lui Mary Adelaide, Walker, William Ritter, Vincenzo Vannuttelli, Ulysse de Marsillac, Angelo de Gubernatis, Roberto Fava, Rene Paillot etc.

Dacă Vaillant, Bellanger și Marsillac repovestesc legende populare, Florence Berger însă, transpune în proză o serie de poezii, iar pe altele le traduce în limba engleză. Numărul poeziilor este atât de impresionant încât putem considera că autoarea a realizat o adevărată antologie de poezie populară românească, ceea ce pentru 1877, este un lucru remarcabil. Iată câteva dintre poeziile asupra cărora s-a oprit: *Doina*, *Păsăruica*, *Cinel-Cinel*, *Hercule Herculean*, *Hora*, *Cucu și turturica*, *Groza și hoții*, *Cântec de dragoste*, *Miorița*, *Cântec de veselie*, *Luna și soarele*, *Sburătorul*, *Cântec de nuntă*, *Păunașul codrilor*, *Făt-logofăt*, *Cântece țigănești*.

În prima jumătate a secolului al XIX-lea englezii erau, fără îndoială, ceea ce s-ar numi astăzi „cetățeni ai lumii”, obișnuiți să călătorească mult, simțindu-se peste tot în largul lor, deși priveau cu un ochi critic locurile pe care le vizitau și erau înclinați să facă mereu comparații cu propria lor civilizație și condițiile de dezvoltare ale imperiului britanic aflat atunci în plină expansiune. Dar ei nu erau numai călători înveterați, ci și pasionați în a

împărtăși, în scris, experiențele lor de voiaj; aceste mărturii ne oferă informații foarte interesante despre satul românesc de la acea vreme, pe care nu le regăsim în alte surse.

Primul călător, în ordine cronologică, de la care aflăm informații despre mediul rural românesc este doctorul Adam Neale, medicul ambasadei britanice de la Constantinopol, care în 1805, mergând să își ia postul în primire, trece prin Moldova, iar la întoarcerea sa în 1806, prin Valachia. Dr. Neale este impresionat de fertilitatea solului și de mulțimea produselor pe care le dă acesta, practicându-se totuși o agricultură primitivă, neștiințifică (v. Ionescu, 2003: pp.145-157).

Legăturile oficiale între Anglia și Principatele Române au luat ființă abia la începutul secolului al XVIII-lea, când a fost numit primul consul englez la Iași pentru Moldova, iar în 1802 prin numirea lui Wilkinson pe același post la București, acreditat fiind în același timp și în capitala Moldovei. Wilkinson a publicat și o carte asupra principatelor, apărută la Paris la 1820 *Account of the Principalities of Wallachia and Moldavia*, carte care nu a fost tocmai favorabilă românilor și în care autorul se îndoiește de posibilitatea renașterii naționale a neamului nostru. În schimb, Blutte, succesorul lui Wilkinson la conducerea consulatelor din București și Iași, a scris o lucrare plină de admirație pentru trecutul și originea glorioasă a neamului românesc, dar și pentru perspectivele frumoase legate de viitorul poporului nostru. El pledează cu căldură pentru unirea tuturor românilor într-o singură țară și nație încheagată de 10 milioane de suflete. După cum vedem consulul englez cuprindea aici și pe românii din Ardeal, Banat și celelalte provincii.

Savantul reverend irlandez Robert Walsh, capelan al aceleiași ambasade britanice din capitala Imperiului otoman, are și el posibilitatea să treacă prin Valahia și Transilvania în drumul său de întoarcere acasă, în 1827. Foarte mândru de cunoștințele sale de latină, care îi facilitau înțelegerea limbii române, el inserează cu generozitate în textul memoriilor sale dialogurile purtate cu țărani români, iar la sfârșitul volumului, în *Apendicele nr.5*, dă un foarte util și unic la acea dată dicționar român-latin-englez, precizând „Wallachian words, taken as they were pronounced by the peasants”.

Portul tradițional românesc nu scapă atenției niciunui dintre călătorii străini prin țările noastre, iar cei cu solide studii clasice – așa cum era și reverendul Walsh – observă marile similitudini dintre costumul contemporan al sătenilor și cel purtat de strămoșii lor (*ibidem*: p.146).

Tipul de habitat este, de asemenea, în atenția călătorilor de limbă engleză. Căpitanul Charles Colville Frankland din Marina Regală,

îndreptându-se spre Constantinopol în 1827, trece prin Banat și-și notează, succint, impresiile despre locuințele din acea regiune. Este uimit de aspectul bordeielor, dar și al unor case suspendate în arbori pe care le vede în zona Argeșului și pe care le compară cu cele ale paraguayenilor.

În 1849 englezii Herring și Barlett sunt atrași de construcțiile tipice ale arhitecturii locale, desenând cu o mare plăcere „hanurile de țară și beilicurile din București, case boierești cu mușarabieuri sau mai modeste cu parmalîc ori cu sacnasiu spre stradă, sau locuințe construite după ultima modă a vremii, cu camere vagon, verandă și marchiză de fier forjat”(Vărzaru, *op.cit.*: p.28).

Tot în 1848, H.L.Sazerac, descriind orașe românești situate de-a lungul Dunării, vorbește despre prezența englezilor ori a limbii engleze în unele din aceste locuri:

„Galați, porto-franco situat între râurile Prut și Siret, care se varsă în Dunăre pe partea ei stângă, este unul dintre acele orașe fericite care au căpătat, în ultima vreme, viață și prosperitate datorită comerțului. Este singurul port al Moldovei, foarte frecventat, unde se vede concurența între negustori, dintre care cei mai numeroși sunt englezii.” (*ibidem*: pp.123-124)

În deceniile 1860-1870, tânărul stat român reușește să adopte sistemul instituțional și legislativ european, dar transformarea în profunzime a societății românești și a mentalităților reprezenta un proces de o mai mare anvergură și de mai lungă durată, implicând punerea de acord a fondului cu formele de curând adoptate.

Fondul rămânea în continuare tributar unui sistem patriarhal și autoritar, unei societăți eminentamente rurale, lipsite de emulația capitalismului modern și de libertăți democratice. Formele adoptate prin inteligența politică a elitei aristocratice direcționau către un stat unitar, parlament, constituție, responsabilitate guvernamentală, învățământ universitar, instituții academice. „Marea problema a societății românești a devenit, pentru aproape un secol, [...] punerea de acord a fondului cu forma. Pariu pe jumătate câștigat, pe jumătate pierdut.” (Boia, 1997: p.16)

În această perioadă de tranziție vine în Țările Române J.H.Skeene, însărcinat să constate la fața locului tratamentul aplicat de către turci bulgarilor răsculați la 1850. Cartea sa publicată anonim, *Frontierlands of the Christian and the Turk, comprising Travels in the regions of the Lower Danube in 1850 and 1851* (1853), „nu se poate prețui îndeajuns” pentru multitudinea de informații „unele mărunte și curioase”, altele de mare subtilitate și putere de pătrundere pe care le culege în timpul călătoriei sale spre și de la Vidin (Iorga, 1981: p.652). Într-o căruță cu patru cai, Skeene cutreieră principatele în lung și-n lat, iar observațiile sale surprind toate

mediile sociale precum și toate acele aspecte eterogene din care se constituie o imagine de ansamblu, punctată de date istorice și estimări economice, recepții la curțile domnești, dineuri la boieri și în mediile diplomatice.

Trecând prin ținuturile românești în 1851 – ținuturi pe care le mai străbătuse o dată în 1835 – căpitanul Edmund Spenser apreciază eficiența bordeielor îngropate pe jumătate în pământ din punct de vedere strategic, ele fiind aproape invizibile pentru un ochi nedesprins, care le-ar fi confundat cu forme de relief naturale:

„în unele regiuni, aceste sate subterane au fost așa de eficient ascunse, cu iarba crescută pe acoperiș încât, dacă nu le dădea de gol fumul pe care îl vedeam făcându-și loc în sus, din pământ, ca un vulcan ostenit, am fi putut călări peste ele fără a bănui că dedesubt trăiau mai multe ființe umane. Acolo, animalele și ființele umane se bucură împreună de adăpost, mâncare, aer și plăceri sociale – om și natură fiind în cele mai familiare raporturi.” (Ionescu, 2003: p.152)

Englezul J.W.Ozanne, care petrece trei ani în țara noastră la începutul celei de a opta decade a secolului al XIX-lea, constată că românii au o împărțire foarte personală a timpului de lucru :

„Românul va face într-o zi de trei ori mai mult decât ungerul sau bulgarul, râzând, sporovăind și glumind între timp. Dar, după ce a lucrat jumătate de săptămână el, de obicei, se domolește și nimic nu-l va convinge să se întoarcă la lucru până luna următoare. Astfel, în trei zile el a făcut munca a nouă zile în vreme ce alții le-au făcut pe cele șase ale lor toată săptămâna. La urma urmei, mulți stăpâni nu ar avea aversiune față de o asemenea învoială.” (*ibidem*: pp.85-86)

Din cartea de reportaje a lui Patrick O'Brien, *Journal of a Residence in the Danubian Principalities in the autumn and winter of 1853* (1854), vom reține consemnările nuanțate ale unor stereotipuri deja constituite prin lucrările anterioare. Ca și alți călători înaintea sa, O'Brien operează cu aprecieri diferențiate despre „poporul de jos și clasele de sus”, cu deosebirea că aprecierile sale au conotații pozitive: „În ceea ce-i privește pe locuitorii Moldovei și Valahiei e greu să existe un popor mai docil, mai harnic și mai cinstit” (Heitmann, 1995: p.123).

Pentru prima dată semnalăm aprecieri elogioase la adresa nivelului intelectual al păturii aristocratice: „În privința claselor de sus, în sânul lor am găsit bărbați la fel de culti și de talentați ca oricare alții de același rang din Anglia sau Franța” (*idem*).

În legătură cu lipsa de agresivitate a valahilor, această trăsătură încetează să mai fie pusă pe seama caracterului lor aparte și lipsit de reacții, așa cum o făcea Robert Walsh în *Narrative of a Journey from*

Constantinople to England (1828): ”asasinatele sunt rare la un popor care nu e destul de cutezător spre a le înfăptui” (*ibidem*: p.202). Caracterul pașnic al românilor este prezentat într-un mod diferit : ”Larma făcută în public de bețivi este un lucru necunoscut, iar jafuri săvârșite de valahi nu sunt deloc frecvente. Și nici chiar țiganii, care alcătuiesc o parte relativ mare a populației, nu se dedau la furturi” (*ibidem*).

Un alt element interesant pe care-l putem consemna la O’Brian este și susținerea teoriei despre destinul națiunii conform căreia, din cauza poziției sale geografice, țara noastră a fost, fără voie, teatrul de luptă în cadrul conflictelor dintre puternicii săi vecini. Autorul descrie amănunțit, în reportajele sale, despre desfășurarea armatelor străine în timpul războiului Crimeii, despre ocuparea Țărilor Române de către Rusia și Austria și consecințele devastatoare pe care acestea le-au avut în existența locuitorilor: „fără nici cea mai mică urmă de îndreptățire, prima victimă sunt moldovenii și valahii”(*ibidem*: p.258).

Publicarea în Anglia a culegerii de poezii românești, *Rouman Anthology; or Selections of Rouman Poetry Ancient and Modern* (1856), de către Lordul Henry Stanley, deschide un alt spațiu de explorare. Cartea conține 45 de poezii populare și culte, printre care balada *Miorița*, dintre autorii *moderni* pe atunci figurând V.Alecsandri, Gr.Alexandrescu, C.Bolliac, D.Bolintineanu, G.Cretzianu și I.Heliade Rădulescu, fiind de fapt o antologie bilingvă cu nouăsprezece dintre poeme traduse în engleză.

Henry Stanley cunoscuse bine Țările Române înainte de a reveni în calitate de secretar al Comisiei engleze pentru supravegherea alegerilor pentru divanurile Ad-hoc ce urmau să fie convocate pentru a decide asupra Unirii Principatelor. A fost prieten al Caimacanului Vogoride, dar și al lui V.Alecsandri și, deși în problema unirii a urmat politica știută a țării sale, a adus reale servicii cunoașterii culturii române în Anglia. *Prefața* pe care Stanley o scrie pentru *Antologia* sa este prima evaluare critică și competentă a poeziei române din secolul trecut făcută de un englez.

Stanley se simte evident în largul său când abordează mișcarea culturală din Romania, descriind eforturile elitei intelectuale pentru crearea unei literaturi naționale drept „Renașterea literaturii române”. Remarcă de asemenea cu spirit de pătrundere ridicarea unei burghezii naționale care cere o literatură pe măsura aspirațiilor sale: ”Pentru acești oameni (clasele de mijloc n.n.) și-a scris Alecsandri piesele sale naționale și nu pentru mari boieri sau negustori străini din București și Iași” (*ibidem*: p.9).

Antologia publicată de Stanley se pare că nu a rămas fără ecou în peisajul cultural englez. James Hitchman include în colecția sa *Sunshine and Shadow* (1858), ce se dorea o antologie de „traduceri din 60 de limbi”,

fragmentul *Să le spui curat* din *Miorița* sub titlul *The Bridal from Rouman Alexandri* (*Nunta din rominul Alexandri*) ca și *Epigram from the Moldavian* (*Epigramă din moldoveneste*) dovedită a fi strofa a treia din *Biondineta* a aceluiași Alecsandri (1974).

Nu trebuie să supraevaluăm în vreun fel gradul de conștientizare a mentalității publice din Anglia cu privire la progresele culturii române moderne. Faptul că era scrisă într-o limbă de mică circulație făcea ca literatura română să-și aștepte încă șansele de a fi tradusă și pusă în circulație în marile culturi ale lumii.

Lucrările de la sfârșitul secolului al XIX-lea și din primii ani ai secolului al XX-lea abordează subiecte noi: chestiunea demografică, probleme de economie - comerț, finanțe, bursă, schimburi și operațiuni bancare -, transport, navigație, construcții industriale - docuri, porturi modernizate, gări, șosele, poduri, canale, mașini -, reflectând de fapt viața nouă care pulsa în România, ce-și cucerise independența de stat și încerca să se afirme pe plan internațional, stabilind legături politice, culturale și economice (*ibidem*: p.50).

Revenind la sursele directe – experiențele individuale - ce au contribuit la cunoașterea de către englezi a identității românești, putem menționa experiența lui W. Beatty-Kingston din 1874. Analist politic și ziarist, trimis al ziarului londonez *The Daily Telegraph*, acesta mai vizitase Moldova în ultimii ani ai domniei lui Cuza, știa să vorbească destul de bine limba și avea cunoștințe în mediile politice. Lucrarea sa, *A Wanderer's Notes* (1888), prezintă un interes aparte deoarece autorul face cunoscute progresele înregistrate de societatea românească în cei zece ani de la prima sa vizită: transportul civilizată pe căile ferate, hotelurile de standard european, progresele din administrație, armată, politica concertată a guvernului pentru dobândirea independenței naționale. Urmărește problema evreiască la Bacău, Roman, Galați și Iași și constată creșterea prea mare a elementului alogen din care este constituită aproape în totalitate clasa de mijloc.

Elementul autohton este polarizat în jurul clasei boierești, foarte bogată, și a țărănimii, a cărei existență este marcată de aceeași lungă suferință ca și în trecut. Ca și Wilkinson scrie că „starea țaranului român ar fi de nesuportat pentru orice ființă mai puțin îndurătoare, blândă și smerită.”(Iorga, 1981: p.674). Se arată totuși încrezător în șansele de continuare a progresului început.

Lucrarea lui J.W.Ozane, *Three Years in Romania* (1878), îl conduce pe Marcu Beza (1920: 69) la identificarea a trei afirmații ce dovedesc instalarea unei schimbări în percepția românilor de către englezi. Este vorba în primul

rând de exprimarea unei atitudini filo-românești cu atât mai neobișnuită cu cât și cel care o încearcă, cu greu și-o poate explica:

”Oamenii se despart cu greu de Moldo-Valahia. Oricât de mult le-ar dispăcea, ea are pentru ei o putere de fascinație pur și simplu de neînțeles” (*ibidem*). Se atrage atenția Occidentalului asupra sacrificiilor pe care Țările Române le-au făcut stând ca o pavăză în fața agresiunilor care i-ar fi amenințat dezvoltarea. „Europa nu trebuie să uite vreodată că Valahia și Moldova au format de secole un bastion în fața invaziilor succesive ale mulțimilor de hoarde barbare” (*ibidem*: p.70).

În sfârșit, Ozane atestă rafinamentul cultural al păturii aristocrate românești, un clișeu pe care îl constatăm tot mai frecvent în ultimele decenii ale secolului:

„Aproape oricine aparținând clasei patriciene știe câte ceva despre limba noastră și sunt oameni care citesc ziarul *Times* în fiecare zi și ale căror cunoștințe despre cei mai buni autori ai noștri i-ar face de rușine pe mulți dintre compatrioții noștri” (*ibidem*).

Cât despre București, este interesantă descrierea pe care o face orașului Florence K.Berger, la 1877 :

„Bucureștiul e București și de aceea el nu seamănă cu alte locuri din lume. Tot așa cum românul este român, fără nici o umbră de asemănare cu un turc, bosnian, galițian, sârb, muntenegrean sau grec. El nu este oriental și cu atât mai puțin un occidental (...) Aici poți bea bragă ca un bulgar, șerbet ca un musulman, bere ca un student neamț sau un Bordeaux mic ca un parizian burghez. Poți să iei masa de prânz întins pe o sofa, în fața unei mese turcești rotunde și joase. Poți să mănânci halișcă turcească sau pilaf rusesc, un papricaș unguresc sau biftecul în sînge al „englezului perfid”. (...)în salon, poți să întreții o conversație în douăsprezece limbi diferite, fiindcă aici există oameni de toate naționalitățile [...].Viața la București, alcătuită din obiceiurile atâtor popoare, este plăcută.” (Vărzaru, *op.cit.*: pp.150-151)

Cam prin anii 1890, unii oameni politici englezi au început să se preocupe și de starea românilor din Transilvania. Astfel lordul Fitzmaurice, fost Subsecretar de Stat al Afacerilor Externe în al doilea cabinet al lui Gladstone de la 1882 la 1885 și mai târziu în 1905-1908, în cabinetul lui Campbell-Bannerman, și fost ministru Secretar de Stat în ultimul minister al lui Asquith, un foarte bun cunoscător al chestiunilor europene și în special al orientului apropiat, a publicat în anul 1890 în *Pall Mall Gazette* din Londra o serie de articole despre situația politică din Europa și despre viitorul Triplei Alianțe.

Într-unul din acele articole lordul Fitzmaurice spunea, între altele, că atâta timp cât ungurii vor face o politică brutală și violentă față de românii din Ardeal, nici vorbă nu poate fi de o alipire sinceră - cu asentimentul poporului - a României de Tripla Alianță; tot el considera că politica oarbă a ungarilor a făcut din Transilvania un călcâi al lui Ahile care poate amenința, atât existența monarhiei habsburgice, cât și pe aceea a Triplei Alianțe și a păcii europene.

Cam în același timp apare și memoriul studenților din București și Iași cu privire la românii din țările Coroanei ungare; nu lipsește nici replica fraților lor din Transilvania, alcătuită aproape în întregime de Aurel C. Popovici, ambele documente tipărite în română, franceză, italiană și germană, replica având și o variantă în engleză. Ele au fost răspândite în toată Europa cultă, reușind să ne asigure prețioase simpatii și în Anglia.

În lucrarea sa, *Legăturile noastre cu Anglia*, George Moroianu își amintește de o scrisoare călduroasă pe care marele Gladstone (1809-1898) (1), a trimis-o lui Stroe Dumitru Brătianu, predecesorul său la conducerea Ligii din Paris și unul dintre tinerii cei mai de seamă ai generației sale, unul dintre principalii întemeietori și îndrumători ai secțiunii din Paris a Ligii Culturale, înființată la începutul anului 1891. Acest tânăr entuziast a făcut foarte mult pentru propaganda națională în capitala Franței. (*ibidem*: p.17). Ilustrul om de stat englez a susținut în toate ocaziile cauza românilor, în general, și a Principatelor Dunărene, în special .

În 1893, la un an după ce devenise pentru a patra și ultima oară Ministru-Președinte al Angliei, fiind în vârstă de 84 de ani, George Moroianu îi trimite din Paris un exemplar englezesc din *Replica studenților români din Transilvania*, împreună cu o scrisoare privitoare la *Chestia Românească din Ardeal* la care a binevoit a răspunde câteva luni mai târziu, în ianuarie 1894, pe când se afla într-o călătorie în Londra.

În ajunul procesului Memorandului, marele prim-ministru al Reginei Victoria a binevoit a primi de la George Moroianu un memoriu referitor la suferințele și aspirațiile neamului românesc din Transilvania, știut fiind faptul că acest om de stat se arătase de mai multe ori de-a lungul impresionantei sale carierei politice un fervent apărător al popoarelor oprimate.

Acest memoriu, ca și memorandumul Partidului Național român din Transilvania, dus împăratului la Viena, cu toate consecințele ce i-au urmat, a reușit să facă cunoscute în Europa nelegiuirile ce se petreceau în Transilvania cu privire la români. Guvernul maghiar din acea vreme condus de Wekerle, a declanșat atunci faimosul proces al Memorandului, un proces

politic monstruos care a adus însă, fără să-și dorească acest lucru, un mare serviciu cauzei românismului.

Tinerii români răspândiți pe la diferitele universități europene, dar mai ales cei din Paris unde se afla sediul Ligii culturale – secția franceză, au încercat să atragă atenția cât mai mult asupra aceluși proces ce urma să se judece în mai 1894, la Cluj. În acest scop, ei au solicitat cât mai multor ziare străine să-și trimită reprezentanții lor la procesul Memorandului. La sfârșitul anului 1893 și începutul anului următor, George Moroianu personal, a făcut o călătorie în Belgia și în Anglia, stând la Londra aproape șase săptămâni, pentru a intra în contact cu ziariști și cu diverși oameni politici care să sprijine pe românii din Ardeal. A întâlnit atunci pe cei mai mulți membri ai parlamentului englez și cunoscuți oameni politici ca James Bryce, Sir Charles Dilke, Labouchère și alții.

Un alt om politic care a arătat un interes viu cauzei românilor din Ardeal a fost și James Bryce, ilustru istoric, pe atunci Ministru de Comerț în ultimul cabinet al lui Gladstone, și mare ambasador al Angliei de mai târziu în Statele Unite. Într-o convorbire mai lungă cu dânsul, prin mijlocirea binevoitoare a lui Fitzmaurice în ianuarie 1894 la Londra, acest om politic s-a interesat îndeaproape de starea românilor din Ardeal, de situația bisericilor românești, de școli, administrație și justiție și de raportul acestora cu românii din regiune. James Bryce nu a aprobat pasivitatea politică a românilor ardeleni, proclamată după cum se știe de Partidul Național Român la conferința din Miercurea Ciuc la 1869.

Prin noiembrie 1893, guvernul englez, dându-și seama de importanța chestiunii române din Ardeal, a trimis – se pare, tot la sugestia lui James Bryce care, pe lângă portofoliul Comerțului pe care-l deținea în Ministerul bătrânului Gladstone mai era și mâna dreaptă a lordului Kimberly, ministrul de externe al cabinetului - pe cunoscutul jurnalist Fitz-Gerald; acesta își câștigase o notorietate europeană în timpul războiului ruso-româno-turc din 1877 prin promptitudinea cu care informa presa englezească într-un mod foarte amănunțit, despre evenimentele de pe câmpul de război din Balcani.

La 5 martie 1894, la universitatea din Oxford, are loc un meeting în favoarea românilor din Ardeal, la care participă un mare număr de învățați și intelectuali englezi. Printre inițiatorii și oratorii prezenți la meeting s-au numărat profesorii Bridges – șeful de atunci al Școlii pozitivistice engleze, Ball, Carlyle, J.Del, bursieră a statului francez la acea universitate ca și ilustrul filolog Morfill care a prezidat meetingul și care a ținut cu această ocazie o cuvântare impresionantă despre români. În acel discurs, Morfill precizează că a avut ocazia de a vizita România și frumoasa regiune a Ardealului de trei ori, ajungând să cunoască îndeaproape poporul român pe

care-l consideră a fi un popor de viță nobilă. Este surprins plăcut de faptul că, în ciuda persecuțiilor la care este expus, acest popor înflorește totuși cu putere așa departe în răsăritul Europei.

După ce explică marea asemănare a limbii române cu limba latină, Morfill condamnă tendința de maghiarizare a românilor, efectuată cu înverșunare de către unguri. Manifestația de la Oxford a fost una dintre cele mai demne și mai impunătoare din câte au avut loc vreodată în străinătate, în favoarea românismului, atât prin numărul marele de învățați și intelectuali care au inițiat-o și au condus-o, cât și prin faptul că ea a avut loc într-una din cele mai celebre universități engleze.

La acel meeting au participat și doi români: Dimitrie Ghica și profesorul Marin Demetrescu. Acesta din urmă audia în acea perioadă cursurile de istorie la universitatea din Oxford; informația pe care a prezentat-o cu această ocazie a contribuit și ea la o mai bună înțelegere a situației românilor din Ardeal.

Dimitrie Ghica era fiul lui Ion Ghica - patriotul din pleiada luptătorilor de la 1848, fost Prinț de Samos, președinte al Academiei Române și fost ministru al României la Londra, din 1882 până în 1892. Dimitrie Ion Ghica își făcuse studiile la universitățile engleze și avea deci relații importante în Anglia; el fusese anume trimis la Oxford spre a participa la meeting, ca reprezentant al Ligii Culturale din București.

Dimitrie Ghica, care vorbea foarte bine limba engleză, a luat cuvântul la acel meeting și a explicat în mod amănunțit celor prezenți programul politic al partidului național român din Transilvania; printr-un discurs bine argumentat, a reușit să dovedească auditoriului că acel program nu conținea nimic anarhic și revoluționar – după cum ne calomniau ungurii-, ci numai revendicările cele mai legitime și mai naturale ale unui popor de 3 milioane de locuitori. Dimitrie Ghica a publicat atunci un material despre „Chestia Română” în *Pall Mall Gazette*.

Toate aceste activități de popularizare și apărare a identității și culturii române pe teritoriul britanic au făcut ca spre sfârșitul secolului al XIX-lea să se poate constata o schimbare de atitudine din partea englezilor, pe care o putem aprecia ca filo-română. Aceste schimbări nu au făcut decât să confirme adevărul conform căruia, clișeele și imaginile etnice, la fel ca și istoria, sunt supuse acelorași legi care aleg și uită, amplifică și estompează.

Dintre stereotipurile despre români care se impun în epocă ar trebui să reținem ca semnificative pe următoarele cinci: a) țările române au constituit o pavază a Occidentului căruia i-au oferit răgazul de a se dezvolta, cu prețul propriei rămăneri în urmă; b) țărani au o viață sufletească bogată, sunt inteligenți, pașnici, legați de familie și țară; c) elita intelectuală are un

rafinament de civilizație și cultură de nivel european; d) românii au capacitatea de a progresa prin propria lor inteligență politică; e) cultura română dă primele semne de originalitate care o fac compatibilă cu marile culturi europene.

Întorcându-ne la imaginea românilor în percepția călătorilor britanici, nu putem să nu semnalăm călătoria făcută în vara anului 1909, de către cunoscutul scriitor și istoric Seton Watson, devenit celebru sub pseudonimul de *Scotus Viatur*. Watson a stat cam trei săptămâni în România, străbătând țara în lung și în lat, în compania lui George Moroianu, luând legătura cu oameni politici din toate partidele și cu numeroși oameni de știință, fiind primit chiar și de Regele Carol la Sinaia.

Relatările sale au permis publicului englez și autorităților din Anglia să cunoască mai bine, dintr-o sursă autorizată, problemele cu care se confruntau naționalitățile din defuncta monarhie habsburgică și mai ales, națiunea română. Amintim din scrierile lui: *Racial Problems in Hungary, Corruption & Reform in Hungary* – lucrări în care vorbește mult și despre români -, *The Southern Slav Question* - cu o variantă și în limba germană-, *The War and Democracy, Romania and the Great War*, „Serbia & Jugoslavia”, în *Enciclopedia Britanică*, „Transylvania”, în *Slavonic Review*, „Romanian Origins”, în revista *History*.

În 1915, Watson revine însoțit de deputatul Travallian, întâlnindu-se la București cu un număr impresionant de refugiați ardeleni și oameni politici cu care discută problema care se afla pe agenda zilei: intrarea României în război pentru întregirea neamului. Această vizită a fost anunțată în prealabil de către diplomatul român la Ministerul Industriei și Comerțului pentru ca ziaristii, odată aflați pe teritoriul țării, să poată beneficia de anumite înlesniri în ceea ce privește mijloacele de transport necesare deplasării de la o regiune la alta.

Lordul Northcliff, ministru al Departamentului de propagandă, s-a dovedit și el a fi un adevărat susținător al cauzei românilor. Într-un articol publicat în nr.3 din noiembrie 1918 al ziarului *Le Matin* din Paris - cu opt zile înainte de armistițiul german-, Lordul Northcliff scoate în evidență condițiile pe care aliații aveau să le impună Puterilor Centrale în pacea ce avea să urmeze după distrugerea armatelor lor:

” Asigurarea pentru toate popoarele Austro-Ungariei de a-și avea locul lor printre națiile libere ale lumii, și dreptul lor de a se uni cu frații lor de sânge de peste frontierele prezente ale Austro-Ungariei. Aceasta implică întemeierea Statelor cehoslovace și iugoslave independente, reducerea Ungariei în limitele etnografice ale rasei maghiare și unirea tuturor Românilor cu Regatul actual al României etc.”(*ibidem*: p.79).

Articolul a făcut înconjurul Europei.

Ceea ce trebuie reținut în final este că, indiferent de pregătirea și statutul social al fiecăruia, majoritatea călătorilor de limbă engleză erau oameni cu exercițiul călătoriilor prin Europa și în afara ei, ceea ce le dădea posibilitatea de a face observații pertinente cu privire la regiunile și țările pe care le vizitau. Deosebit de riguroși în descrierile făcute în memorialele lor, cu pasiunea unor adevărați pionieri ai sociologiei și etnologiei, acești călători consemnează cu multă acuratețe toate acele amănunte ce puteau contura personalitatea spațiului românesc din epocă.

Bibliografie

Iorga, N. (1981): *Istoria românilor prin călători de N.Iorga*, București, Editura Eminescu.

Vărzaru, Simona (1984): *Prin Țările Române.călători străini din secolul al XIX-lea*, București, Editura Sport-Turism.

Duțu, Alexandru (1985): *Călătorii, imagini, constante*, București, Editura Eminescu.

Bodea, Cornelia (1963): *Correspondență politică (1855-1859)*, București, Editura Academiei Republicii Populare Române.